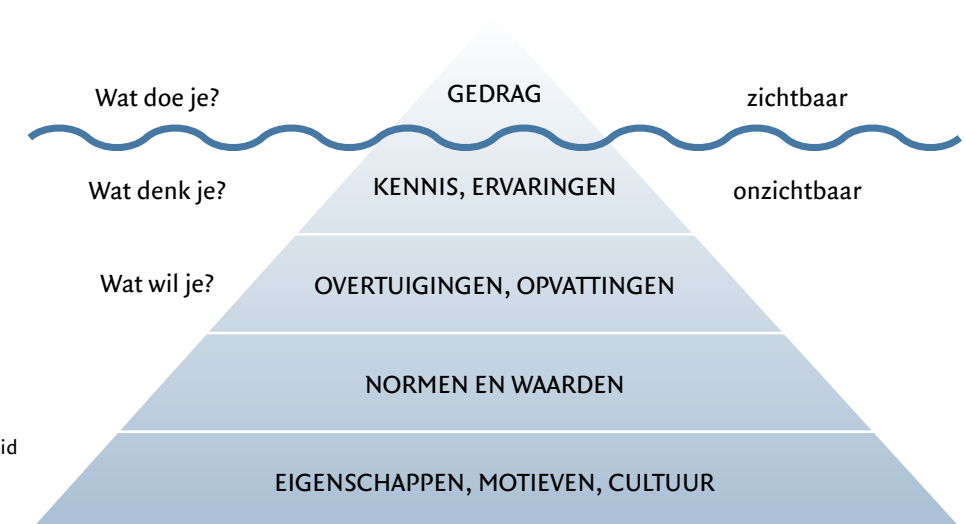

Interculturele competentie in de taalles EEN KORTE LESSENSERIE RUSSISCH

We hoeven niet op reis te gaan om met verschillende culturen in contact te komen. Thuis in Nederland, op straat, via tv en ook op school gaan we om met dragers van andere dan de Nederlandse cultuur. Daarbij gedragen we ons op een voor ons vanzelfsprekende manier. Voor open en effectieve communicatie is het helpend je bewust te zijn van de eigen en andermans culturele kaders. In deze lessenserie stellen de auteurs – naast kennis, vaardigheden en attitudes – juist bewustwording centraal.

Figuur 1. Cultuur als ijsberg. David McLelland heeft het zichtbare en onzichtbare beeldend gemaakt met zijn Ijsbergmodel

OLJA KARMANOVA & ESTHER VAN LOO

In de moderne vreemdetalenles zijn we druk doende met het overbrengen van taalkennis en het trainen van taalvaardigheid. Daarnaast willen we graag ‘iets doen’ aan de cultuur van het land en de moedertaalsprekers van de doeltaal. Wat bedoelen we hier eigenlijk mee?

Ten eerste kunnen we ons afvragen wat ‘cultuur’ in de taalles precies is. Uit resultaten van een SLO-enquête (Canton & Fasoglio, 2009) blijkt dat mvt-docenten bij cultuur vooral aan literatuur en kunst denken. Tegelijkertijd weten we dat er méér bij cultuur hoort: gewoontes, gedrag, gebaren, tradities, normen, waarden. Niet voor niets zegt Michael Byram in zijn internet-lezing over *Intercultural competence and foreign language teacher education*: ‘Culture is a verb, not a noun.’ Echter, niet alle culturele elementen zijn even zichtbaar en daarmee eenvoudig onderwijsbaar. Cultuur wordt wel vergeleken met een ijsberg waarvan alleen de top makkelijk waarneembaar is (zie figuur 1).

Ten tweede, wat willen we in de taalles bereiken: Welke keuzes maken we voor wat betreft interculturele competentie? Het gaat ons om meer dan kennis alleen, maar welke vaardigheden zijn van belang? Waar willen we onze leerlingen bewust van maken? Een definitie van interculturele competentie luidt: het kunnen leggen van relaties tussen verschillende culturen, in termen van begrip, acceptatie en waardering. Daar is meer voor nodig dan kennis alleen.

Ten slotte dringt de vraag zich op hoe bewust we ons zijn van de ‘eigen’ culturele waarden en diepgewortelde overtuigingen; die kleuren immers in belangrijke mate het beeld van wat we bij de ander (menen te) constate-

ren. Zou het kunnen dat de taalles – met de expliciete aandacht voor contrasten – de beleving van de eigen, nationale, cultuur zelfs versterkt?

De lessen

Docenten Russisch komen in een vroeg stadium als vanzelf over het ‘vreemde’ Rusland te spreken, Russisch is immers een van de meer exotische talen die in Nederland onderwezen worden. In onze lessen Russisch verweven wij cultuur vanaf het begin, bij de alfabetisering. Het werken met internationale woorden als культура, школа, бизнес, парламент, шоппинг (cultuur, school, business, parlement, shoppen) biedt volop aanknopingspunten om korte gesprekken te voeren over de mogelijke Russische invulling van deze begrippen. In de afgelopen jaren hebben we geprobeerd de thematiek van ‘cultuur in de Russische les’ iets structureler aan te pakken. Wij hebben stukje bij beetje gewerkt aan een lessenserie over interculturele competentie.

Ook al zijn de lessen hieronder geschreven voor het Russisch, wij zijn ervan overtuigd dat de opzet ervan overgenomen kan worden bij de andere moderne vreemde talen. We geven deze lessen al langer aan volwassen cursisten, en sinds kort ook aan eerste- en tweedejaarsstudenten Russisch en aan gymnasiumleerlingen van klas 3. Tevens hebben we workshops over de lessenserie gegeven op de Studiedag van de sectie Russisch en op de Landelijke Studiedag van Levende Talen.

Theoretisch kader

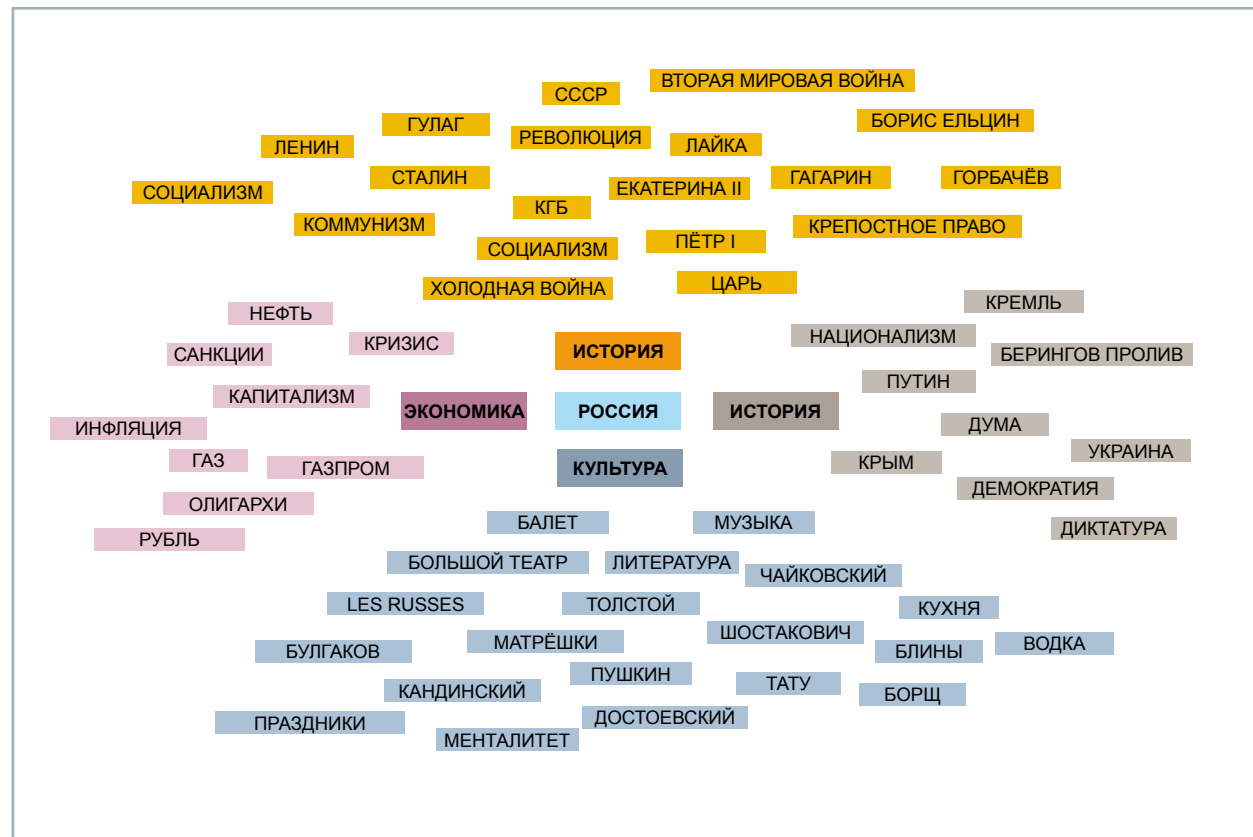
Bij de studenten Russisch besteden we de eerste les aan een inleiding op theorie over cultuur. Het doel is, om

kleine machtsafstand	grote machtsafstand
individualisme	collectivisme
masculien	feminien
lage onzekerheidsvermijding	hoge onzekerheidsvermijding
korte termijn	lange termijn

Kader 1. Vijf cultuurdimensies van Hofstede. Om deze dimensies te kunnen gebruiken in de les heeft u de uitwerkingen ervan nodig. Op internet zijn veel uitgebreide uitwerkingen te vinden, zoals op <bit.ly/lhm-hofstede>

met behulp van oefeningen uit de communicatiewetenschap, te werken aan bewustwording van de eigen culturele kaders. Eerst maken de studenten kennis met de 'vijf dimensies van Hofstede' (zie kader 1). De Nederlandse hoogleraar en organisatiepsycholoog Geert Hofstede heeft internationale bekendheid verworven dankzij het door hem ontwikkelde cultuurmodel, dat gebruikmaakt van een aantal 'dimensies' (1999): elementen die een cultuur (dat kan een samenleving zijn, maar ook een bedrijf, een sportclub en dergelijke) kenmerken en aan de hand

waarvan culturen met elkaar kunnen worden vergeleken. Studenten vinden individueel aan welke waarden zij belangrijk vinden. De resultaten worden klassikaal besproken. Bij ons bleek dat niemand alleen waarden óf in het linkerritje óf in het rechterritje had aangevinkt. Een individu is uiteraard niet een-twee-drie te vatten in een kader. Die uitkomst alleen al biedt stof tot discussie. Vervolgens dagen we onze studenten uit dezelfde lijst in te vullen met Rusland in gedachten en daarbij niet te denken in stereotypen die geen recht zouden doen aan de diversiteit die

Figuur 2. Mindmap aspecten Russische cultuur

bij de eerste keer aankruisen is ervaren. Zou 'dé Rus' wel bestaan? En zo ja, hoe ziet hij of zij er dan uit? Dat zijn vragen die naar aanleiding van deze ervaring besproken kunnen worden. Deze vragen staan eveneens centraal in het lesvoorbeeld dat bij 'Van de ene cultuur naar de andere' wordt besproken (zie verderop in dit artikel).

Voor jongere leerlingen vinden wij deze theorie iets te ver van het bed. Voor hen is het logischer te beginnen bij de volgende stap, de mindmap.

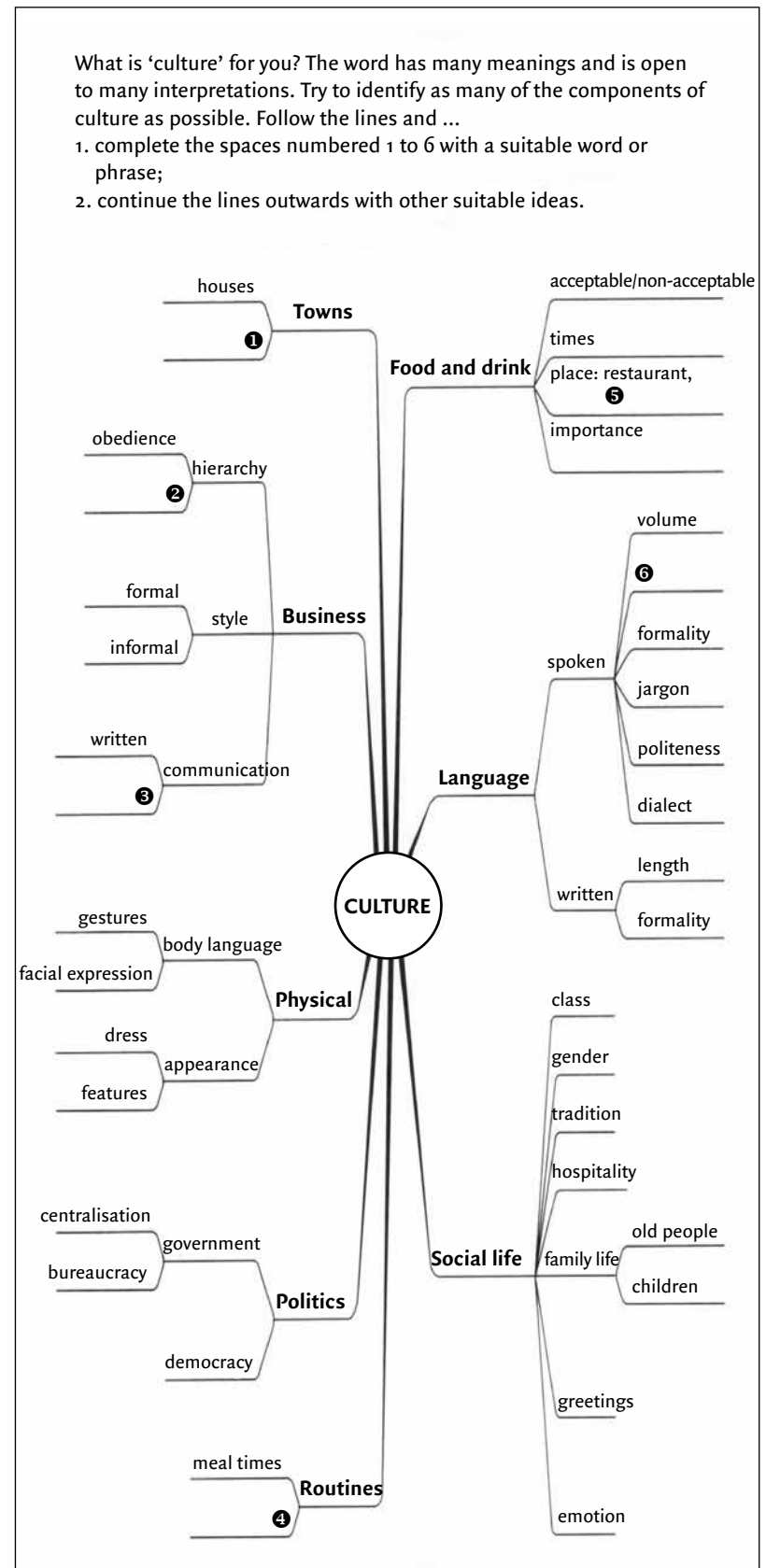
Mindmap

In deze les laten we studenten of leerlingen nadenken over wat zij verstaan onder het begrip *cultuur*. Welke associaties roept het op? Van welke aspecten van de Russische cultuur willen ze graag meer weten? De werkvorm die we gebruiken is de mindmap. Al pratende kan er een gezamenlijk einddocument ontstaan, zie bijvoorbeeld figuur 2. We hebben de meest genoemde onderwerpen tijdens het schooljaar in presentaties aan bod laten komen. Zo zijn dit jaar in 3-gymnasium al gepresenteerd: 'De Moskouse metro', 'Kandinsky', 'Russische Kerst en Nieuwjaar', 'Gedrag thuis en op straat', 'De rol van Rusland in WO II'; en bij de studenten onder andere 'De ideale politicus', 'Beroemdheden in het hedendaagse Rusland', 'Mensenrechten' en 'Russische muziek en macht'. Het is uiteraard ook mogelijk te werken met een kant-en-klare mindmap, eventueel met bijbehorende opdrachten, zoals het mooie Cambridgevoorbeeld in figuur 3 laat zien.

Van de ene cultuur naar de andere

Nadat we het veelomvattende begrip *cultuur* bediscussieerd en enigszins ingekaderd hebben, kunnen we beginnen aan lessen waarbij interculturele competentie centraal staat. Op FREPA (<carap.ecml.at>) is een gratis toegankelijke online databank met een grote hoeveelheid interessant intercultureel lesmateriaal te raadplegen (FREPA is een Europees beschrijvingskader voor meertalige en interculturele leerdoelen in het onderwijs; een bespreking van FREPA vindt u in LTM 2015-6). Een van oorsprong Franse lessenserie uit deze databank hebben we als uitgangspunt gebruikt voor de eerste, tamelijk eenvoudige, les. Het origineel, genaamd 'L'habitant typique d'un pays francophone', is bedoeld voor de jonge leerling en het wordt daarom helemaal in de moedertaal gegeven. Wij hebben de les voor de tweedeaarsstudenten aangepast aan ERK-niveau B1/B2. In 3-gymnasium zijn delen in het Nederlands gedaan.

Het lesdoel is bewustwording van vooroordelen en stereotyperingen. Wij hebben besloten om het origi-

Figuur 3. Mindmap 'culture'. Bron: Intercultural Resource Pack, Cambridge University Press, 2004

neel zodanig aan te passen dat er ook ruimte ontstond voor taalvaardigheid. Dit had een tweetal redenen. Ten eerste moet bij Russisch, om de eindtermen te halen, de beperkte ruimte in de lessentabel bijna volledig worden besteed aan het trainen van taalvaardigheid. Ten tweede kan het ingewikkeld zijn om over cultuur en cultuurverschillen te praten in de klas. Docenten, onszelf inclusief, zijn niet per se opgeleid om een mogelijk verhitte discussie over culturele waarden en normen te modereren. Om het veilig te houden voor iedereen wilden wij op ieder moment de focus kunnen terugbrengen naar taal. De taalvaardigheid die in deze les getraind wordt is (a) het beschrijven van uiterlijke en materiële kenmerken en (b) het inoefenen van de conjunctief in zinnen als ‘Als Rusland een bloem was, dan was het een ...’. Zie kader 2 voor een stappenplan van deze les. Tot slot, ons lijkt dat samenwerking met de andere moderne vreemde talen op school bij deze les extra verdieping kan geven.

Universele waarden?

In onze (spoed)cursussen aan volwassenen, meestal aan diplomaten en zakenmensen die voor hun werk naar Rusland vertrekken, hoeven we geen vastgelegde taalvaardigheidseindtermen te halen en kunnen we naar behoefte leestijd besteden aan het praten over bijzonderheden in de Russische cultuur – thuis, op de werkvloer en in het publieke domein. We komen dan ook wel te spreken over de niet direct waarneembare kenmerken van een cultuur: normen en waarden. Normen en waarden bevinden zich onder in de ijsberg (zie figuur 1) en kunnen nogal eens ongreepbaar zijn. Van de ene kant kennen we de reflex om te schermen met normen en waarden als er gesproken wordt over aan ‘onze’ cultuur ‘onaangepaste’ personen. Van de andere kant kunnen maar weinigen snel een stel typisch Nederlandse normen en waarden opnoemen. Bij het mindmappen worden ‘tolerantie’ en ‘mensenrechten’ nogal eens genoemd. Begrijpelijk, want deze thema’s zijn actueel. Ons leerdoel is om de leerlingen door

meer dan één culturele bril te laten kijken, waardoor ze kunnen begrijpen dat het voorkomt dat andere culturen andere afwegingen maken, en dat in andere culturen andere thema’s actueler zijn. Zo komen de eigen culturele waarden en de daarmee verbonden rechten, alsmede het begrip voor andere culturen, duidelijker in beeld.

We hebben bij dit thema een tweetal gelijksoortige lessen ontwikkeld waarvoor een les van Andrej Bogomolov van de Staatsuniversiteit van Moskou de basis vormde. De lessen (zie kader 3) zijn geschikt voor alle doelgroepen vanaf de bovenbouw. Lesdoelen voor wat betreft interculturele competentie waren bij beide lessen bewustwording van de eigen culturele achtergrond en diepgewortelde overtuigingen en waarden, en bewustwording van de mogelijkheid tot verschil in interpretatie van deze schijnbaar universele waarden en specifieke koppeling aan Rusland. Voor wat betreft taalverwerving ging het bij beide lessen om (a) leren vergelijken maken (inoefenen van de comparatief); (b) automatiseren van taalhandelingen bij het uitspreken van meningen en voorkeuren; (c) reageren in een discussie.

Tip voor op school: zoek samenwerking met collega’s van filosofie of levensbeschouwing voor vakoverstijgend onderwijs bij dit thema.

Tot slot

Rusland is bij uitstek een land dat bij velen allerlei oordelen en emoties oproept. Wij merken dikwijls dat onze leerlingen, of het nou middelbare scholieren, studenten of volwassenen zijn, graag zo veel mogelijk informatie krijgen over Rusland en de cultuur van het land. Daar waar de les van kader 2 wat speels met het thema omgaat, werden de lessen over tolerantie en mensenrechten veelal als eyeopeners ervaren: ze stellen de vanzelfsprekendheid van diepgewortelde ‘Nederlandse’ overtuigingen en waarden ter discussie en bieden een opening voor meer begrip en respect voor andere culturen.

Wij denken dat er bij alle moderne vreemde talen mogelijkheden zijn voor lessen als deze – bij de grote talen Duits, Frans en Engels, die op het eerste gezicht dicht bij ‘ons’ lijken te staan, maar zeker ook bij de andere levende talen die in onze vereniging vertegenwoordigd zijn. ■

LITERATUUR

Bogomolov, A., & Nummikoski, M. (2005). *News from Russia: Language, life, and the Russian media*. New Haven, CT: Yale University Press.
Canton, J., & Fasoglio, D. (2009). *Vreemdetalenonderwijs: Een (inter)cultureel avontuur?* Enschede: SLO.
Hofstede, G. (1999). *Allemaal andersdenkenden*. Amsterdam: Contact.
Loo, E. van. (2015). FREPA: Framework of Reference for Pluralistic Approaches. *Levende Talen Magazine*, 102(6), 38–39.

Leerlingen (studenten, volwassen cursisten) maken een top tien van de volgende waarden: *beschaafdheid, eerlijkheid, effectiviteit, eruditie, levenslust, onafhankelijkheid, openheid, tolerantie, verantwoordelijkheid en zelfbeheersing*. De top tien wordt vervolgens, in het Nederlands of in de vreemde taal, in tweetallen besproken, waarbij leerlingen aan elkaar toelichten waarom volgens hen bepaalde waarden belangrijker zijn dan andere. Daarna krijgen ze een andere top tien te zien, namelijk die van Russische én Duitse studenten die dezelfde opdracht hebben gemaakt. De top tien van deze studenten loopt, dat zal u niet verbazen, nogal uiteen. In tweetallen worden de verschillen besproken en leerlingen kunnen nagaan met welke top tien hun eigen rijtje de meeste overeenkomsten/verschillen vertoont.

Daarna nemen we een specifieke waarde onder de loep: tolerantie. Wat bedoelen we als we dat woord gebruiken? Leerlingen denken na over een mogelijke definitie van tolerantie. Wat zijn eigenschappen van een tolerant persoon, hoe bepaal je of iemand al dan niet tolerant is? Ze noteren vijf kenmerken. Daarna volgt eenzelfde exercitie als hiervoor: leerlingen krijgen de kenmerken van tolerantie die Russische en Duitse studenten hebben opgenoemd onder ogen. Ook hier verschillen de lijstjes aanzienlijk. Zo plaatsen de Russische studenten beheerstheid, geduld en kalmte bovenaan, terwijl boven aan het Duitse lijstje respect, goedheid en inlevingsvermogen staan. Tot slot wordt onder begeleiding van de docent een discussie gevoerd over alle lijstjes: het eigen, het Russische en het Duitse.

De aanpak van de les over mensenrechten is vergelijkbaar: studenten zetten mensenrechten op een rijtje en vergelijken de resultaten met die van een in Rusland gehouden enquête. In de top drie van door Russen genoemde mensenrechten figureert niet de vrijheid van meningsuiting (negende plaats), maar het recht op werk, gezondheidszorg en sociale zekerheid.

Het stappenplan is hier wegens ruimtegebrek niet opgenomen. Ook de opzet van de les over tolerantie is danig ingekort, zo ontbreken bijvoorbeeld alle lijstjes. Indien u geïnteresseerd bent in de complete opzet van beide lessen, stuurt u dan een berichtje naar <esther.vanloo@fontanka.nl>.

Kader 3. Lessen over tolerantie en mensenrechten

Groepsfoto van alle deelnemers van het televisieprogramma *Typisch Nederlands* gepresenteerd door Jeroen Pauw. Foto: Esther Schenk

1. Werk in tweetallen. Zoek in het lesboek of op internet een plaatje van een ‘typisch’ Russische man en een ‘typisch’ Russische vrouw. Baseer je daarbij op wat je denkt te weten over Russen.
2. Beschrijf aan elkaar in het Russisch de plaatjes die je hebt uitgekozen.
3. Stel elkaar vragen (kan in het Nederlands of in het Russisch) over het plaatje: Bestaat het stereotype echt voor jou? Waarom stel je je de Rus op deze manier voor? Wat denk je dat individuele Russen zien in dit plaatje?
4. Bediscussieer de volgende tabel en vul hem gezamenlijk in (deze werkvorm wordt wel Chinees Portret genoemd, zie bijvoorbeeld <www.portrait-chinois.com>).

Если бы Россия была - животным, она была бы ... - блюдом, она была бы ... - видом спорта, она была бы ... - писателем, она была бы ... - цветком, она была бы ...	Если бы я был(а) - животным, я был(а) бы ... - блюдом, я был(а) бы ... - видом спорта, я был(а) бы ... - писателем, я был(а) бы ... - цветком, я был(а) бы ...
Als Rusland een dier was, dan was het een ... Als Rusland eten was, dan was het ... Als Rusland een sport was, dan was het ... [enzovoort]	Als ik een dier was, dan was ik een ... Als ik eten was, dan was ik ... Als ik een sport was, dan was ik ... [enzovoort]

5. Hoe leg je de resultaten uit? Geef een korte samenvatting voor de klas (in het Nederlands of Russisch).
6. Maak nu van elkaar zo’n zelfde Chinees portret en licht het aan elkaar toe.
7. Vul de tabel nu nog een keer in, maar dan met Nederland in je hoofd en bespreek de resultaten.

Kader 2. Stappenplan bij les over stereotyperingen. ERK-niveau: A2/B1